

Antropologe Mirjam de Bruijn ontvangt Vici-beurs

Deel 21 uit de serie 'Close-up' waarin we de mens achter de wetenschap belichten.

'In mijn hart ben ik zelf een nomade'

Niet alleen bij ons, ook in het hart van Afrika rukt de smartphone op. Maar daar zijn de consequenties veel ingrijpender, omdat er voorheen nauwelijks digitale communicatie mogelijk was. Antropologe Mirjam de Bruijn gaat onderzoeken hoe nomaden omgaan met Facebook en Twitter. Koersen we aan op een 'Centraal-Afrikaanse lente'?

tekst Mariette Huisjes
foto's Harry Meijer

Mirjam de Bruijn is nog nauwelijks bekomen van de commotie. Natuurlijk is ze trots op haar Vici-beurs, maar zo'n prijs maakt wel veel los. Van de ene dag op de andere ben je een 'top-onderzoeker' en sta je volop in de schijnwerpers. De fles champagne op haar bureau met gelukwensen van het college van bestuur getuigt van haar nieuwe status. Daarboven een grote foto van een straatverkoper zittend langs een stoffige weg ergens in Afrika: voor hem staan tientallen kleurige damespumps uitgestald, het ene paar nog eleganter dan het andere. Met de Vici-gelden wil ze een antropoloog, een historicus, een communicatiewetenschapper en een psycholoog werven, voor een vergelijkend en diepgravend onderzoek.

MIRJAM DE BRUIJN

Mirjam de Bruijn (1962) groeide op in Utrecht. In 1988 studeerde ze af als cultureel antropoloog, met de specialisatie Nomadische culturen en Ontwikkelingsantropologie. Met een promotiebeurs van NWO vertrok De Bruijn in 1990 naar Mali, samen met collega en echtgenoot Han van Dijk. Hun duo-proefschrift *Arid Ways, Cultural Understanding of Insecurity in Fulbe Society* werd bekroond met een cum-laudedoctoraat. Sinds haar promotie is De Bruijn als onderzoeker verbonden aan het Afrika-Studiecentrum bij de Universiteit Leiden, waar zij in 2007 benoemd werd tot hoogleraar in de Contemporaine geschiedenis en Antropologie van West- en Centraal-Afrika.

Hoe snel rukt het mobieltje op in Afrika?

'In 2003 had nog slechts één op de vijftig Afrikaanse burgers een mobieltje, in 2010 zweefde het aandeel Afrikanen met mobieltjes rond de veertig procent. Je kunt wel nagaan dat dit impact heeft. Juist onder bevolkingsgroepen die niet in één gemeenschap op één plek leven maar rondtrekken, omdat dit hoort bij hun nomadische levenswijze of omdat ze op de vlucht zijn voor hongersnood of geweld.'

Kunt u daarvan een voorbeeld geven?

'Neem Madya, een vrouw met wie ik bevriend raakte in Kameroen. Zij behoort tot een herdersvolk, de Fulani. Ze trouwde met een Nigeriaan en stichtte een gezin in Nigeria, maar sloeg na twintig jaar op de vlucht voor etnisch geweld. Madya keerde terug naar Kameroen. Ze vestigde zich in de stad Bamenda, niet op het platteland waar haar familie kuddes hoedt. Met een uit Nigeria meegebrachte naaimachine kan ze daar zelfstandig in haar levensonderhoud voorzien. Sinds Madya een mobiel heeft, is er voor haar veel veranderd: ze kan contact houden met haar familie, ze kan de neef die haar kuddes hoedt per telefoon instructies geven, ze kan haar stoffen telefonisch bestellen in plaats van twee dagen te moeten reizen en haar klanten hoeven niet meer langs te komen om een bestelling te plaatsen. Voor een vrouw als Madya heeft de mobiel dus meer welvaart gebracht én de mogelijkheid om de banden met haar familie te onderhouden.'

Waar gaat u zich in uw nieuwe onderzoek op richten?

'Inmiddels overspoelt een golf in China gefabriceerde smartphones het continent. In combinatie met de betaalbare abonnementen voor draadloos internet die worden aangeboden, kunnen mensen niet alleen met elkaar communiceren, maar voor het eerst komen internet en sociale netwerken

binnen bereik van veel Afrikanen. Dat is een revolutie, zeker op het platteland waar de vaste internetverbindingen nooit veel voorstelden. Ik wil onderzoeken hoe Afrikanen die geen vaste woonplaats hebben met die revolutie omgaan. En anders dan in mijn eerdere onderzoek wil ik nu ook kijken naar de politieke implicaties.'

'Ik hoop dat het lukt om in het hart van Afrika een netwerk van kleine onderzoeksinstituten aan te leggen'

Bij de 'Arabische lente' van 2011 waren mobieltjes cruciaal voor het op de been krijgen van mensenmassa's. Maar dragen ze ook op een meer fundamenteel niveau bij aan een politieke omwenteling? 'Zonder meer komt in heel Afrika de buitenwereld meer binnen dankzij ICT. Wat jongeren bij de BBC of op Facebook aan nieuws tegenkomen, vertellen ze diezelfde dag nog door in de plaatselijke bar. Zo sijpelt kennis door in de hele samenleving en wordt het minder vanzelfsprekend om onderdrukking voor lief te nemen. Maar misschien is er ook een subtieler, meer gevoelsmatig verband. Je moet je voorstellen dat het leven voor veel Afrikanen wordt beheerst door onzekerheid: nergens kun je van op aan, niets is stabiel. Als mensen te midden van die turbulentie een betere basis hebben doordat ze zich letterlijk en figuurlijk meer met anderen verbonden voelen, zouden ze dan niet mondiger worden, meer samen gaan doen en minder bereid zijn om een onderdrukkend regime te aanvaarden? Die hypothese wil ik graag onderzoeken.'

Dit klinkt allemaal positief, maar zijn er ook gevaren?

'Jazeker. Sociale netwerken bieden mensen de mogelijkheid om zich meer dan voorheen langs etnische lijnen te organiseren. De internetcommunity van Fulani is al drie jaar in de lucht. En sinds vorig jaar hebben ook de jongeren van de Hadejari-stam uit Centraal-Tsjaad zich virtueel verenigd met Hadejari die in diaspora leven in Kameroen, Noord-Nigeria en Parijs. Dat kan leuk en onschuldig zijn, maar het zou ook kunnen leiden tot een revival van etnische tegenstellingen. De Afrikaanse samenleving is hard. Daardoor zijn de mensen ook verhard: regionale conflicten hebben

al snel een wreed karakter. Als sociale netwerken die nu nog gewoon gezellig zijn politiek geïnfecteerd raken, weet je niet wat er gaat gebeuren.'

U heeft bepaald niet de meest vriendelijke en toegankelijke Afrikaanse landen uitgezocht: Tsjaad, de Centraal-Afrikaanse Republiek, Kameroen en Oostelijk Nigeria.

'Tja, je kunt wel weer naar Kaapstad afreizen, of naar Kenia of Oeganda, maar die gebieden worden al door genoeg westerse onderzoekers onder de voet gelopen. Centraal-Afrika is juist een gesloten land. Niemand weet wat zich daar afspeelt sinds keizer Bokassa is vertrokken. Maar het is wel een schuilplaats voor criminele bendes en Al Qaida-achtige groepen. Ik vind het belangrijk dat we er meer van afweten. En wetenschappelijk is het juist interessant om te zien wat communicatietechnologie doet in gebieden waar conflicten, onderdrukking en trekkende of vluchtende mensenmassa's aan de orde van de dag zijn.'

Wanneer gaat de eerste expeditie van start?

(Lacht hartelijk) 'Het project begint in september, maar je moet je niet voorstellen dat er dan vanuit Leiden een karavaan vertrekt of zo. We zullen proberen lokale onderzoekers aan te trekken en op te leiden, ook al omdat de aanwezigheid van westerlingen in sommige gebieden niet verantwoord is.'

Heeft u ooit vervelende dingen meegemaakt?

'O ja. Toen ik met mijn man in Mali was, kwamen we midden in een hongersnood terecht. En in Tsjaad heb ik traumatische ervaringen meegemaakt, van overvallen tot een halve verkrachting.'

En dus?

'En dus niets. Het blijft toch trekken.'

U was al tijdens uw studie bezig met nomaden, en nu nog steeds. Waar komt die fascinatie vandaan?

'Misschien ben ik zelf wel een beetje een nomade. Ik wilde als kind al wég. Op mijn veertiende zat ik in Londen, op mijn achttiende in Spanje, en toen ik tweeëntwintig was, trok ik in Kameroen een jaar mee met een nomadenstam. Nu kreeg ik de fascinatie voor vreemde culturen wel met de paplepel ingegoten. Mijn vader was geograaf. Hij had een winkel in etnografica, met als specialisatie nomadenvolken... Maar hij handelde alleen maar; hij reisde niet. Ik droomde weg boven al die prachtige platenboeken en nam me al jong voor om dat anders te gaan aanpakken.'

Maar om het zo lang vol te houden moet er toch ook in existentiële zin iets zijn in het nomadenbestaan dat u intrigeert.

'Het is geloof ik de vrijheid die me aantrekt. De ruimte opzoeken, altijd onderweg zijn, in aanraking komen met veel andere plaatsen, andere mensen en andere denkbeelden. Dat schept veel meer opties om mens te zijn dan een bestaan op één plek.'

Afrika gold lang als het verloren continent. Dat is aan het veranderen. Hoe kijkt u daar tegenaan?

'Ik heb zelf bijgedragen aan die kanteling door de Afrikaan niet alleen te zien als slachtoffer, maar juist als actor. Ja, er is veel ellende en voortdurende onzekerheid op het Afrikaanse continent, maar hoe gaan de mensen daar nu mee om? Geef ze hun menselijke waardigheid terug en kijk naar de keuzes die ze maken. Juist dankzij die turbulentie is er ook heel veel creativiteit, levendigheid en wijsheid.'

Ook in uw nieuwe onderzoek ligt de focus op de Afrikaan als actor, niet als slachtoffer.

'Er zit een historische component in. We gaan de effecten van de huidige communicatierevolutie rond mobiel internet vergelijken met eerdere communicatierevoluties, bijvoorbeeld de introductie van het schrift, de telegraaf en de radio. En steeds is de vraag: hoe gingen de Afrikanen om met technologie die van buiten kwam? Dat schept een ander wetenschappelijk perspectief dan wanneer je Afrikaanse landen definieert als koloniën, of de Afrikanen als slachtoffers van de slavenhandel.'

Welke toekomstdroom hebt u voor over vijf jaar?

'Ik hoop dat het lukt om in het hart van Afrika een netwerk van kleine onderzoeksinstituten aan te leggen: een soort vrijplaatsen waar Afrikaanse onderzoekers hun gang kunnen gaan, waarna Europese en Amerikaanse wetenschappers weer kunnen inhaken op hun werk. Noem het interactiehub voor het Afrika-onderzoek. Dat klinkt misschien ambitieus, maar met anderhalf miljoen kom je een heel eind in Afrika: voor vijftuizend euro heb je bijvoorbeeld al een huis. Daarnaast zou ik dolgraag een bestseller willen schrijven. Of misschien komt er wel een succesvolle documentaire, want ik betrek ook een filmmaker bij mijn onderzoek. Het onderwerp is boeiend genoeg voor een groot publiek en het lijkt mij fantastisch om heel veel mensen te bereiken. Dan breng je de wereld pas echt dicht bij elkaar.'